

Türk Edebiyatında Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Hakkında Farsça Yazılan Eserler

Çetin Kaska*

ORCID: 0000-0002-1168-5522

Öz

Mevlânâ, Anadolu'da Farsça söyleyen en parlak mutasavvıf simadır. Yaşadığı dönemde Farsça'nın hem edebî dil hem de resmî belge dili olması hasebiyle beş eserini de Farsça yazmıştır. Nitekim bu dönemde yazılan eserlerin büyük bir kısmı Farsça olarak yazılmış ve asırlarca Türk kültüründe edebî eserlerin Farsça yazılması bir gelenek olarak devam etmiştir. Mevlânâ'nın eserlerini Farsça yazmasıyla birlikte her asırda bu eserler şairler ve yazarlar tarafından manzum ve mensur olarak tercüme edilmiş veya şerhleri yapılmıştır. Mevlânâ'nın eserleri sayesinde Fars dil, şiir ve kültürünün revacı Anadolu Selçukluları döneminden günümüze kadar devam etmiştir. Mevlânâ'nın vefatından sonra eserleri ile Mevlevî tarikatı ve Mevlevî tekkeleri vasıtasıyla Fars dilinin Anadolu'da yayılması devam etmiştir. Anadolu'da *Mesnevî* defalarca tercüme edilmiş, şerhleri yazılmış, tam metin veya seçmeler halinde yayınlanmıştır. Bu çalışmamızda hem doğu hem de batı edebiyatlarını etkileyen Mevlânâ, *Mesnevî* ve Mevlevîlik hakkında bilgi veren Türk edebiyatında Farsça yazılan eserler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîlik, Farsça Eserler, Türk Edebiyatı

Gönderme Tarihi: 24/07/2020

Kabul Tarihi: 29/03/2021

*Arş. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye, cetinkaska@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

KASKA, Ç., "Türk Edebiyatında Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Hakkında Farsça Yazılan Eserler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1., 2021, s. 1-31.

Persian Writings on Mawlana, Mathnawi and Mawlawi in Turkish Literature

Çetin Kaska*

ORCID: 0000-0002-1168-5522

Abstract

Mawlana is the most brilliant Sufi person who sang Persian in Anatolia. Since Persian was both a literary language and an official document language during his lifetime, he wrote all five of his works in Persian. As a matter of fact, most of the works written in this period were written in Persian, and it has been a tradition to write literary works in Persian for centuries in Turkish culture. With Mawlana writing his works in Persian, these works have been translated or interpreted in verse and prose by Turkish poets and writers every century. Thanks to his works, the trend of Persian language, poetry and culture has continued from the Anatolian Seljuk period to the present day. After the death of Mawlana, the spread of the Persian language in Anatolia continued through his works, the Mawlawi order and the Mawlawi dervish lodges. Mathnawi in Anatolia has been translated many times, annotated and published in full text or as a selection. In this study, the works written in Persian in Turkish literature, which gives information about Mawlana, Mathnawi and Mawlawi, which affect both eastern and western literatures, will be emphasized.

Keywords: Mawlana, Mathnawi, Mawlawi, Persian Works, Turkish literature.

Received Date: 24/07/2020

Accepted Date: 29/03/2021

* Research assistant, doctor, Istanbul University / Faculty of Persian Language and Literature Department, Istanbul-Turkey, cetinkaska@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

KASKA, Ç., ‘‘Türk Edebiyatında Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Hakkında Farsça Yazılan Eserler’’, *Academic Journal of History and Idea*, V. 8, N. 1, 2021, p. 1-31.

**Произведения, написанные на персидском языке о Мевляне, Месневилик и
Мевлеви в Турецкой литературе**

Четин Каска*

ORCID: 0000-0002-1168-5522

Резюме

Мевляна - самый выдающийся мистик Анатолии, поющий на персидском языке. Он написал пять своих работ на персидском языке, поскольку персидский язык был одновременно литературным языком и официальным языком документов в то время. Фактически, большинство произведений, написанных в этот период, были написаны на персидском языке, и на протяжении веков написание литературных произведений на персидском языке продолжалось как традиция в турецкой культуре. Благодаря тому, что Мавляна писал на персидском языке, эти произведения переводились или интерпретировались в стихах и прозе поэтами и писателями каждого века. Благодаря трудам Мевланы персидский язык, поэзия и культура сохранились с Анатолийского периода сельджуков до наших дней. После смерти Мевланы распространение персидского языка в Анатолии продолжилось через его работы. В Анатолии Месневи много раз переводили, писали аннотации, публиковали в виде полного текста или избранных. В этом исследовании основное внимание будет уделено произведениям, написанным на персидском языке в турецкой литературе, которые содержат информацию о орденах Мавлана, Месневи и Мевлеви, оказавшем влияние как на восточную, так и на западную литературу.

Ключевые слова: Мевляна, Мевлеви, Месневи, Персидские произведения, Турецкая литература.

Получено: 24/07/2020

Принято: 29/03/2021

* научный сотрудник, доктор, Стамбульский университет/факультет персидского языка и литературы, Стамбул, Турция, cetinkaska@hotmail.com

Ссылка на статью:

KASKA, Ç., "Türk Edebiyatında Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Hakkında Farsça Yazılan Eserler", *академическая история и мысль*, T.8, NO.1, 2021, С. 1-31.

Giriş

Anadolu Selçukluları döneminde en önemli sûfî şair Mevlânâ'dır. Mevlânâ, Anadolu'da dinî ve tasavvufî eserler kaleme almış, uzun bir seyahat sonucu Konya'ya gelip, ikamet etmiş ve bir süre burada oturduktan sonra 672'de aynı şehirde vefat etmiştir. Mevlânâ, Sünnî İslâm anlayışına bağlı kalan bir tasavvufî sistem geliştirmiş ve kendisinden önceki birçok mutasavvıf gibi tasavvufî düşüncesini şiir aracılığıyla terennüm etmiştir. Onun tasavvufî düşünce ve anlayışını ortaya koyan *Mesnevî* adlı eseri muhtevası, hacmi ve şöhreti sebebiyle hem Türk edebiyatında hem de dünya edebiyatında seçkin bir yere sahiptir. *Mesnevî* Farsça yazılmasına rağmen Anadolu'daki bütün halk tabakasına nüfuz etmiştir. Nitekim Türk olup Anadolu'da yaşayan ve *Mesnevî*'nin etkisiyle daha sonra Farsça öğrenen birçok şair ve yazar Farsça şiirler yazmış, divan ve divançeler tertip etmiş ve mensur eserler kaleme almıştır. Mevlânâ kendisini halkı aydınlatmakla görevli bildiğinden bu eserinde edebî bir kaygı gütmemiş, şiiri hakir görmüş ve mananın şiire sığmayacağını beyan etmiştir. Mevlânâ'nın asıl derdi şiir söylemek değil, tasavvufî mesajını halka iletmektir. Bu yüzden tasavvufî manaları şiirle ifade etmeyi uygun bulmuştur. *Mesnevî*'de vücûd, merâtib-i vücûd, Hakk'a vuslat yolları ve insan-ı kâmil gibi tasavvufî konular yer almıştır. Mevlânâ bu eserinde bir rehber gibi iyi ve kötü, doğru ve yanlış karşılaştırmasıyla sebep sonuç ilişkisi içerisinde eğitici özelliğini göstermiştir. Bu manzum eser birçok şaire kaynak olmuş, özellikle tasavvufî, dinî ve ahlakî eserler kaleme alan şairler, *Mesnevî*'de bulunan hikâyeleri eserlerinde zikretmişlerdir. Mevlânâ bu eserinde Fars edebiyatının büyük mutasavvıflarından Senâî ve Attâr'dan etkilenmiştir.¹ Mevlevîlik, Mevlânâ'ya nisbet edilen ve onun sevgi ve hoşgörüyeye dayanan, temelinde İslâmî inançların yer aldığı görüşlerinin vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından kurumsallaştırılmasıyla ortaya çıkan bir tarikattir. Mevlânâ'nın fikirleri çerçevesinde belirli bir disipline sahip olan Mevlevîliğin kurucusu Sultan Veled'dir. Veled, Hüsâmeddin Çelebi'nin vefatından sonra Mevlânâ'yı temsil etmeye başlamış, onun adına

¹ Bediüzzamân Fîrûzânfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, (çev. Ferudun Nafiz Uzluk), MEB Yayınları, Ankara 1963, s. 1-9; Muhammed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 99-111; Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 441-48; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985, s. 34-43.

Mevlevîliği kurmuş, her tarafa halifeler göndermiş, semâ meclislerini idare etmiş ve semâyı bazı kurallara bağlamıştır. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'deki düşüncelerini yaşatmak ve geniş kitlelere ulaştırmak için kurulan Mevlevîlik, Sultan Veled'in vefatından sonra hızla yayılmış ve birçok Mevlevîhâne kurulmuştur. Mevlevîliğin hoşgörü, barış, birlik ve beraberlik düşüncesi sayesinde insanlar umutlarını tazelemiş, maneviyatlarını yükseltmiş ve felaketlere karşı dirençli hale gelmiştir. Mevlevîlik her tabakadan insanın ilgisini çekmiş ve Osmanlı padişahları tarafından himaye edilmiştir. Mevlevîlikte yaşam ve ibadet şiirle iç içedir, çünkü Mevlevî dergâhlarında *Mesnevî*'nin okunması tarikatın geleneklerindedir. Mevlevîler tasavvufu öğrenmek için ahenkli ve lirik yazılan *Mesnevî*'yi düğünde, seyahatte, meclislerde, misafirlikte, keder ve sevinçte bir ağızdan okumuştur. Farsça'ya olan ilginin azalmasıyla birlikte Mevlevîlerin *Mesnevî*'yi anlamaları güçleşmiş ve bu sebepten dolayı *Mesnevî* ilk önce şerh edilmiş daha sonra tercüme edilmeye başlanmıştır.² *Mesnevî*, Mevlevîlik ve Mevlânâ ile etkileşim içinde bulunan Türk edebiyatı yazar ve şairleri, Türkçe eserlerinin yanında Farsça eserler de yazmışlardır. Türk edebiyatı yazar ve şairlerinin Mevlevîlik, *Mesnevî* ve Mevlânâ hakkında kaleme aldıkları Farsça eserler aşağıda verilecektir.

1-Cezire-i Mesnevî (Yusuf Sîneçâk/ 16. Yüzyıl)

Yusuf Sîneçâk'a ait olan bu eser, Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin altı defterinden seçilip, bir araya getirilen 366 beyitten oluşmaktadır. Eserin mukaddimesinde müellif, *Mesnevî*'yi uzun süre araştırdığını, *Mesnevî*'den gerçek manada anlayan birinin bir gün yanına geldiğini, *Mesnevî*'nin bir okyanus olduğunu, çoğu kimsenin bundan haberdar olmadığını, Mevlevîliğe yeni giren dervişlerin rahat okuması ve anlaması için seçmeler yapmasını istediğini ve bu isteği geri çevirmeyip, onun isteğini yerine getirdiğini belirtmiştir. Mevlevîliğe girenlerin okuması için yazılan bu eserde, bir dervişin veya bir Mevlevî'nin bilmesi ve dikkat etmesi gereken konular yer almıştır. *Mesnevî*'ye giriş niteliğinde olan bu eserde beyitler rastgele seçilmemiştir. *Mesnevî*'nin ilk defterindeki beyitlerle başlayan eserde, beyitler arasında bir mana birlikteliği vardır. Bu sebeple müellif adeta küçük bir eser meydana getirmiştir. Otuz beş konu başlığının bulunduğu eserde, Mevlânâ'nın faziletleri, şeyhe itaat, kimseyi kınamamak, sır saklamak, makam düşkünü olmamak, riyazet ve açlığın faydaları, asıl vatana

² Mustafa Kara, "Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, Bursa 2006, s. 1-22; M. Nejat Sefercioğlu, "Kaytaz-zâde Nâzım'ın Rûh-i Mecerûh'unda Mevlânâ ve Mevlevîlik", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, İstanbul 2011, s. 177-188; Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevlevîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 468-475; A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 22-33; Zebîhullâh Safâ, *Târih-i Edebiyyât Der İran*, C. 3, İntişârât-i Firdevsî, Tahran 1369, s. 448-86; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983, s. 443-50.

dönmeyi arzulamak, aşk, kimseyi kınamamak, tevekkül ve kanaat gibi konular ele alınmıştır. Müellif eserin mukaddimesinde eserin telif sebebini, muhataplarını, eserin konusunu beyan etmiştir. Sîneçâk, *Cezîre-i Mesnevî* adını *Mesnevî*'nin birinci defterinin 925.ci beytinde geçen ibareye binaen eserine vermiştir. O beytin Türkçe tercümesi: *Eğer mana denizine susamışsan, cezîre-i Mesnevî'den denize bir suyolu aç.*³

2-Dekâ'iku'l-hakâ'ik (Ahmed-i Rûmî/ 14. Yüzyıl)

Mevlevî silsilesi şeyhlerinden Ahmed-i Rûmî'nin manzum-mensur olarak yazdığı bu tasavvufî eserde, Mevlânâ'nın şiirleri şerh edilmiştir. Ayet, hadis ve Mevlânâ'nın konuşmalarından istifade edilerek yazılan bu eser, *Mesnevî* ve *Dîvân-i Kebîr* üzerine Farsça yazılan en eski şerhtir. Bu eserde bazı tasavvufî kitapların aksine, sufî büyükleri hakkında anlatılan menkıbeler ve kıssalar çok dile getirilmemiş, hatta bazı sufî büyüklerinin yaptıkları eleştirilmiştir. Bir mukaddime ve seksen bölümden oluşan bu eser, ilmî yönden zengin olmasına rağmen avam tabakadakilerin de anlayabileceği seviyededir. Her bölüm, sûfilere hitap eden bir ayet veya bir hadis ile başlamış, müellif ayet veya hadisin Farsça tercümesini verdikten sonra konular *Mesnevî* veya *Dîvân-i Kebîr*'den iktibas edilen şiirler ile şerh ve tefsir edilmiştir. Her bölümde 30 veya 60 beyitten oluşan, öğüt içerikli bir mesnevi bulunmaktadır ve bu mesneviler *Mesnevî-i Ma'nevî* gibi remel bahriyle yazılmıştır. Mevlevî silsilesinin ilk kitapları arasında zikredilen bu eser, önemli bir tasavvufî kaynak olarak zikredilmektedir. Müellif bu eseri 720'de tamamlamış, Arapça ve Farsça kelime ve lügatlerden istifade etmiştir. Eser zor kelime ve kalıplardan uzak olup, sade, akıcı ve konuşma diline yakındır. *Hakâ'iku'd-dekâ'ik*, *Dekâikü't-Tarîk*, *Hakâ'ik* ve *Dekâ'ik* adlarıyla da yâd edilen bu eserin bütün babları aynı beyitle tamamlanmıştır. Mevlânâ'nın muasırı olan müellif Arapça yazdığı bütün ayet ve hadislerin Farsça manalarını vermiş, Mevlânâ'nın kaynaklarından istifade etmiş, onu kendisine rehber şeyh, Allah'ın esrarlı hazinesi bilmiş ve onun vefatından yaklaşık kırk sekiz yıl sonra bu eseri yazmıştır.⁴

³ Sepîde Kûtî, "Cezire-i Mesnevî" *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 272; İsmail Güleç, "Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2004, s. 159-179; Ali Çoban, *Cezire-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûkü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014, s. 69.

⁴ Alphons C. M. Hamer, "Ahmed-i Rûmî, Şâ'ir-i Gomnâm-i Silsile-i Mevleviyye", (çev. Muhammed Cevâd Şems), *Ma'ârif*, Kazvîn 1375, s. 424-448; Tahsin Yazıcı, "Ahmed-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 1989, s. 131-132; Muhammed Cevâd Şems, "Ahmed-i Rûmî", *Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C. 7, Merkez-i Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran 1375, s. 44-45; Naim Döner, *Ahmed-i Rûmî'nin Dakâyuku'l-Hakâyık Adlı Eserinin Tefsir Açısından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s. 32-33.

Her faslında yer alan ayet ve hadisler “*hakâik*” ve bunları açıklamak için anlatılan fıkralarla *Mesnevî* ve *Dîvân-i Kebîr*’den alınmış parçalara da “*dekâik*” adı verilmiş ve eserin adı buradan gelmiştir. Tasavvufî açıdan önem arz eden bu eserde, Ebû Alî Sinâ ve Şeyh Ebû Saîd Ebû’l-Hayr kıssaları ilk babda nakledilmiştir. Eserde Bayezid-i Bistâmî ve büyük mutasavvıflardan Şeyh Habîb-i Acemî gibi bazı tasavvuf büyükleri eleştirilmiştir. Etrafindakilerin isteği üzerine bu eseri yazan Ahmed-i Rûmî eserin mukaddimesinde Allah ve Peygamber’e övgü söylendikten sonra Mevlânâ’nın baba tarafından soyunun Hz. Ebû Bekir’e ve anne tarafından da sûfî İbrahim Edhem’e ulaştığını iddia etmiştir. Bu eser Ahmed-i Eflâkî’nin 718’de yazmaya başladığı *Menâkıbü’l-Ârifîn* ile karşılaştırıldığında, Eflâkî’nin sade ve basit yazmak yerine zor kelime ve kalıplar kullandığı görülmektedir.⁵

3-ed-Dekâ’ik fi’t-tarîk (Ahmed-i Rûmî/ 14. Yüzyıl)

Bu eser Ahmed-i Rûmî tarafından Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sine nazire olarak yazılmıştır. *Mesnevî* bahir ve vezniyle 725’te yazılmış, bir kıta şiirin yer aldığı bir mukaddime ve on iki babdan oluşmaktadır. Bablar eşit olmayan ölçülerden oluşan 126 bölümden meydana gelmiştir. Büyük sufilerin sözlerinin yer aldığı kitapta 35 ayet ve 150 hadis yer almaktadır. *Mesnevî* etkisiyle “Bişnev” (Dinle) kelimesiyle başlayan eserde insan manevi yönden dört gruba ayrılmıştır. Âlemü’l-âm, Âm, Hâs ve Hâsü’l-hâs. Eserde mecazî ve hakikî aşk açıklanmış, İslam’da uygun görülen mecazî aşk ve semâ işitmek için münasip olan haller beyan edilmiştir. Eserin üçüncü babında yer alan fakr konusundan sonra gelen bablarda tasavvuf hayatı ifade edilmiştir. Bir tarikat adabı kitabı niteliğinde olan bu eser müritlerin isteği üzerine kaleme alınmıştır. Semâ için zaman, mekân ve ihvana ihtiyaç olduğu söylenen eserde, tarikat adabıyla ilgili verilen bilgiler Türkiye’dekinden farklıdır. Mevlânâ’nın müridi olan ve onun ölümünden 53 yıl sonra *ed-Dekâ’ik fi’t-tarîk* adlı eserini yazan Ahmed-i Rûmî’nin bu eseri tarihî yönden de önem arz etmektedir.⁶

4-Esrârü’t-tevhîd (Abdülkâdir-i Belhî/ 20. Yüzyıl)

235 beyitten oluşan bu mesneviyi Abdülkâdir-i Belhî, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sini taklit ederek yazmıştır. Eser Muhammed Nazım Paşa tarafından manzum olarak Türkçe’ye tercüme

⁵ Ahter Resûlî, “Dekâ’iku’l-hakâ’ik”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384,385; Şeyh Ahmed-i Rûmî, *Dekâikü’l-Hakâik*, (haz. Muhammed Rıza Celâlî Nâilî- Muhammed-i Şîrvânî), Çâphâne-i Zer, Tahran 1354, s. 1-22; T. Yazıcı, a.g.e., s. 131-32; Abdusselam Uygur, *Ahmad-ı Rûmî, Dakâyık Al-Hakâyık*, Doktora Tezi İstanbul 1993, s. 45-64.

⁶ A. C. M. Hamer, a.g.m., s. 424-448; T. Yazıcı, a.g.e., s. 131-32; M. C. Şems, a.g.e., s. 44-45; N. Döner, a.g.e., s. 32-33; A. Resûlî, a.g.e., s. 385; Ahter Resûlî, “Dekâ’iku’l-tarîk”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 386; Şeyh Ahmed-i Rûmî, a.g.e., s. 1-22; T. Yazıcı, a.g.e., s. 131-32; A. Uygur, a.g.e., s. 45-64.

edilmiştir. Eserin tercümesinde eksiklikler bulunmaktadır. Bir yazma nüshası Mevlânâ Müzesi'nde yer alan eserde tevhid, insanlık âlemi, hakikatin esrarı, varoluş hakkında söylenenler, ilahî esrar, ilahî boya, hal ehli ile söz ehli arasındaki fark, Peygamberimizin “Ben ilmin Şehriyim, Ali de kapısıdır” hadisi, insânî âlem ve hakikati, tabiatlar, topraktan oluş, ateşten oluş, su ve topraktan oluş hakkında bilgi verilmiştir.⁷

5-Gülşen-i Esrâr (İbrâhim Şâhidî/ 16. Yüzyıl)

İbrâhim Şâhidî tarafından manzum-mensur olarak yazılan bu eserde Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkında bilgi verilmiştir. Tasavvufî olan bu eserin son bölümlerinde biyografik bilgiler yer almaktadır. Şair eserinin ilk bölümlerinde müritlik, şeyhlik arasındaki ilişki, aşk-i ilahî, aşk-i mecazî ve yalancı şeyhler üzerinde durmuştur. Eserde Mevlânâ'nın şiirleri tazmin edilmiş ve bu vesile ile tasavvufî konular açıklanmıştır. Eserin son bölümünde, Şâhidî yaptığı seyahatler neticesinde gördüğü olayları, ailesi, şeyhi, dönemin Mevlevîleri ve yaşantısı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. 2813 beyit ve uzunlu kısıklı mensur bölümlerden oluşan Şâhidî'nin bu eseri, Mevlânâ'nın daha iyi anlaşılması ve Mevlevîliğin yayılması için kaleme alınmıştır. Şâhidî eserinde edebî sanatları kullanmak için çaba göstermemiş, son derece kolay ve anlaşılır bir Farsça ile eserini yazmıştır. Şâhidî tanınan ve seyahatlerinde karşılaştığı halktan kimselerin isimlerini eserinde zikretmiş ve bazen de bu şahıslar hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Eser mefâ'ilün, mefâ'ilün, fe'ülün vezniyle yazılmıştır. Şâhidî bu eseri 951'de telif ettiğini beyan etmiştir. Bu eser Şâhidî'nin en büyük ve en değerli eseridir.⁸

6-Gülşen-i Tevhîd (İbrâhim Şâhidî/ 16. Yüzyıl)

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si tarzında yazılan ve 3000 beyitten oluşan bu manzum eser, İbrâhim Şâhidî'ye aittir. Eser *Mesnevî* vezniyle yazılmıştır. *Mesnevî*'nin her defterinden yüz beyit alınmış ve bunlar şerh edilmiştir. Şâhidî'nin *Mesnevî*'den aldığı beyitler arasında herhangi bir bağ yoktur, şair tamamen hal ve durumuna göre bu beyitleri seçip, şerh etmiştir. Eser 98 beyitlik bir mukaddime ile başlamış, *Mesnevî*'nin birinci defterinin dîbâcesinde yer alan 99 beytin şerh edilmesiyle devam etmiş ve daha sonra sırasıyla defterlerden alınan beyitler beşer beyitle şerh edilmiştir. Eserde *Mesnevî*'den alınan toplam 600 beyit şerh

⁷ Nurgül Bağcı, “Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, *Akademik ve Düşünce Dergisi*, C. 2, S. 6, 2019, s. 592-637; Babek Reşnûzâde, “Abdülkâdir-i Belhî”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384,584: Seyyid Abdülkâdir-i Belhî, *Esrâr-i Tevhîd*, (çev. Neşen Çağıl), Pan Yayıncılık, İstanbul 2014, s.7-13.

⁸ Mustafa Çıpan, “İbrâhim Şâhidî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 273-74; Nuri Şimşekler, *Şâhidî İbrâhîm Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı Tenkitli Metin-Tahlil*, Doktora Tezi, Konya 1998, s. 40-127; Hirâ Azîzî, “Gülşen-i Tevhîd/Şerh-i Manzûm-i Müfredât-i Mesnevî-i Ma'nevî”, *Peyk-i Nûr*, Tahran 1378, s. 130-35.

edilmiştir. Şâhidî eserde ilk önce Allah'a şükretmiş, yaratılışın nasıl olduğunu belirtmiş, Peygamberimiz ve ashabından bahsetmiş, kitabın nasıl telif edildiğine değinmiş, kitabın adını ve ne zaman bittiğini beyan etmiştir. *Mesnevî* hazinesinin kilidi olan bu eser, irfan, aşk, şevk ve tasavvufî menkıbelerle doludur. Fars edebiyatı ve tasavvuf için önemli olan bu eserde, Şâhidî ile Mevlânâ'nın şiirlerini ayırt etmek okuyucu için neredeyse imkânsızdır. Şâhidî, *Gülşen-i Tevhîd*'i kendisinin değil de Mevlânâ'nın ağzından söylediğini, kendisinden boşalıp, Mevlânâ ile dolduğunu ifade etmiştir. Eserde Yusuf-i Sîneçâk'ın *Cezire-i Mesnevî*'sinin tesiri açıkça görülmektedir. Şâhidî, *Gülşen-i Esrâr* adlı eserinde bu eseri âşık kimseler için kaleme aldığını ifade etmiştir. Eser fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Gülşenî farklı nüshalarda bu eseri 937 ve 940'ta telif ettiğini beyan etmiştir.⁹

7-İntihânâme (Sultan Veled/ 14. Yüzyıl)

Sultan Veled'e ait olan bu mesnevi, bir mukaddime, 120 başlık ve 8313 beyitten oluşmaktadır. Eserde Mevlânâ'nın durumu, yaşantısı, Şems ile ilişkisi, Mevlevîlik için gerekli olan şeyler, Şems'in Mevlânâ'ya semâ yapmayı tavsiye etmesi, bütün müritlerin semâ yapması, Selâhaddin'in, Şems'in ve Hüsâmeddin'in ahvali ve semâya dair konular ele alınmıştır. *Mesnevî* vezniyle yazılan bu tasavvufî eser, Veled'in *Velednâme* ve *Rebâbnâme* adlı mesnevilerinden sonra yazılan son mesnevisidir. Veled bu eseri yazarken ayet, hadis, diğer şairlerin şiirlerinden, Arapça ve Farsça atasözlerden ve hikâyelerden istifade etmiştir. Öğüt ve vaazın işlendiği bu mesnevide Mevlânâ, Senâî ve Attâr'a ait şiirler de yer almıştır. Tasavvufî düşüncesi akıl ve şeriatta dayanan Veled, bu irfanî eserinde, şiirini Kur'an'ın tefsiri bilmiştir. Veled'in bu eserdeki asıl hedefi sanat değil, tembihtir. Eserde Türkçe, Yunanca ve Arapça beyitler yoktur, ancak vezin ve kafiye kusurları bulunmaktadır. Veled'in en iyi mesnevisi olan bu eser, diğerlerinden daha sağlam ve kusursuzdur. Akıcı mensur bölümler secili, sade ve kusursuz beyitler içerisinde yer almaktadır. Eser remel bahrinin fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün (fâ'ilât) vezninde, 700-712 yılları arasında manzum ve mensur olarak yazılmıştır.¹⁰

⁹ M. Çıpan, *a.g.e.*, s. 273-74; N. Şimşekler, *a.g.e.*, s. 40-127; H. Azîzî, *a.g.m.*, s. 130-35.

¹⁰ Babek Reşnûzâde, "İntihânâme", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 131-32; Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları, Ankara 2009, s. 521-22; Hülya Küçük, "Sultan Veled ve Ma'ârif Adlı Eseri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 19, 2007, s. 427-451; Alî Rızâ Zekâvetî Karâgözlü, "Se Mesnevî ez Sultan Veled", *Neşr-i Dâniş*, Tahran 1378, s. 1-3; Mustafa Müsevî-Reyhâne Hüçetü'l-İslâmî, "Sultan Veled ve Hilâfet-i Ü Pes ez Mevlânâ", *Mutâla'ât-i İrfânî*, S. 11, 1389, s. 201-226; Muhammed Rızâ Şeffî-yi Kedkenî, "Vijegîhâ-i Ârûzî-i Dîvân-i Sultan Veled", *Meccele-i Dânişkede-i Edebiyat ve Ulûm-i İnsânî-i Dânişgâh-i Terbiyet*, S. 62, Tahran 1387, s. 7-15.

8-Kâşifü'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr (Hasan-i Zarîfî/ 16. Yüzyıl)

Hasan-i Zarîfî'ye ait olan bu eser Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin şerhidir. Eser Kanuni Sultan Süleyman zamanında yazılmış ve kendisine ithaf edilmiştir. En eski şerhlerden biri olan bu eser *Mesnevî*'nin 143 beytinin şerhinden oluşmaktadır. Mevlevî muhibbi olan Zarîfî, bu eseri şeyhi İbrahim-i Gülşenî'nin *Mesnevî*'ye nazire olarak yazdığı 40.000 beyitten oluşan *Ma'nevî* adlı eserinden etkilenecek kaleme almıştır. Manzum ve mensur olarak yazılan eserde *Ma'nevî*'den birçok beyit tazmin edilmiştir. *Mesnevî*'nin ilk defterinde yer alan padişah ve cariyeye kıssası da ele alınmıştır. Zarîfî, *Mesnevî*'nin ilk beyitlerinin en zor beyitler olduğunu, bu yüzden ilk beyitlerini şerh edip, diğer beyitlerin şerhine ömrünün yetmeyeceğini beyan etmiştir. Hadis, ayet ve *Mesnevî*'nin başka beyitleriyle şerh desteklenmiştir. Eser Mevlânâ'nın yaşadığı döneme yakın yazıldığından önemli bir kaynaktır. Şârih Arap ve Fars olmamasından dolayı üslubu sade ve basittir. Eser besmele, Allah'a hamd ve peygambere salavat ile başlamıştır.¹¹

9-Kitâbü'l-Ma'ârif fî Şerhi Mesnevî-i Şerîf (Abdurrahman Hâlis Tâlebânî-i Kerkûkî/ 19. Yüzyıl)

Abdurrahman Hâlis Tâlebânî-i Kerkûkî'ye ait olan bu eser 1275'te yazılmıştır ve *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin manzum tercümesinden oluşmaktadır. Şârih bu eseri dervişlerin isteği üzerine *Mesnevî*'den ikişer beyit alarak şerh etmiştir. Eser mensur bir dibâce ile başlamış daha sonra elli dokuz beyit yer almış, sonra *Mesnevî*'den iki beyit alınarak şerhi yapılmıştır. Eser on iki beytin bulunduğu hâtîme ile son bulmuştur. Eserde toplam 277 beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin 259'u Hâlis'e, on sekizi de Mevlânâ'ya aittir.¹²

10-Ma'ârif (Sultan Veled/ 14. Yüzyıl)

Sultan Veled'in mensur yazılan tek eseridir. Bir mukaddime ve 56 fasıldan oluşan bu eseri, Mevlânâ'nın *Fihî Mâ Fih* ve Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled'in *Ma'ârif* adlı eserlerini taklit ederek yazmıştır. Fasıllar genellikle sorulan bir sorunun cevabı mahiyetindedir. Eser *Nesr-i Sultân Veled* adıyla da anılmıştır. Veled eserde mesnevilerinde anlattığı konuları burada tekrar etmiştir. Sade, sağlam, secili ve akıcı bir dil ile yazılan

¹¹ Sepîde Kûtî, "Kâşifü'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 681; İbrahim Kunt, *Hasan-i Zarîfî'nin Mesnevî Şerhi Kâşifu'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2015, s. 1-30; Elif Temiz, "Hasan-i Zarîfî'nin Mesnevî Şerhi Kâşifu'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 2, 2019, s. 759-761.

¹² Abdurrahman Hâlis b. Şeyh Ahmed, *Kitâbü'l-ma'ârif fî şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, Rıza Efendi Basmahanesi, İstanbul 1284, s. 1-25; İsa Çelik, "Abdurrahman Hâlis Tâlebânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. EK-2,, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 581-82.

Ma'ârif, Horasan üslubuyla yazılan Fars dili ve edebiyatının ilk dönem eserlerine benzemektedir. Eserde *Kelile ve Dimne*, *Kur'ân*, *Mesnevî* ve *Hadika* gibi eserlerden çok sayıda alıntı bulunmaktadır. Müellif Farsça ve Arapça atasözlerden, Senâ-i Gaznevî, Attâr-i Nişâbûrî ve Mevlânâ'nın beyitlerinden istifade etmiştir. Eserde tevhid ve tasavvufa dair akideler, tarikat adabı, şeriat kuralları yer almaktadır. Eser büyük ihtimalle, 700-7012 yılları arasında yazılmıştır. *Ma'ârif* adeta Veled'in vaaz ve nasihatlerinden oluşan bir mecmuadır. Eserde mürit ve diğer kimselerin Veled'e sorduğu soruların cevapları ve Veled'in meclislerde bahsettiği mevzular da yer almaktadır. Ayet ve hadislerin Arapça olarak verildiği eserde, insanın dünyaya gönderiliş amacının Allah'ı tanımak olduğu ve bunu idrak etmeyen kimselerin öldükten sonra toprak olmak isteyecekleri söylenmiştir. Semâyı insanı Allah'a yaklaştıran vasitalardan birisi bilen Veled'e göre Allah'ı tanımak zatını bilmek değil tecelli ve sıfatlarını kavramaktır. *Ma'ârif*'te semâ esnasında çalan müziğin dervişteki ilahî duyguları coşturduğu için helal, ancak sıradan insanlarda uyandırdığı duygulara göre haramdır, ayrıca eserde İslam'daki uzletin Hristiyanlıktan farklı olduğu belirtilmiştir. *Ma'ârif*'teki hadis ve sözlerin büyük çoğunluğu *Mesnevî* ve *Fihî Mâ Fih*'ten alınmıştır. Veled, mesnevilerinde olduğu gibi bu eserinde de Mevlânâ'nın üslup ve edasını taklit etmiştir.¹³

11-Ma'ârif (Bahâeddin Veled/ 12. Yüzyıl)

Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'e ait olan bu tasavvufî eser *Mesnevî* ve Mevlevîliğin adap ve erkânına kaynaklık etmiştir. Bu eser 597-607 yılları arasında yazılmış veya tanzim edilmiştir. Eser Bahâeddin'in vaaz ve nasihatleri ile kendisine sorulan soruların cevaplarından oluşmaktadır. Fûrûzânfer eserin nesrini şairane nesirlerin en iyisi olduğunu söylemiştir. Eserdeki nesir konuları açıklama yönünde Senâî, Attâr ve Hâfız'ın şiirlerine benzemektedir. Bu eseri okuyan Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde kaynak olarak istifade etmiştir. Eser 965'te tek cilt halinde toplanmış, daha sonra Alâyî b. Muhib-i Şîrâzî eseri 268 bölüm ve üç cilt olarak bir araya getirmiştir. Eserin her bölümünde bir veya birkaç ayet tefsir edilmiş, ayetler temsil ve ibarelerle açıklanmıştır. Müellif bu metodla Kuşeyrî, Sülemî, Sadreddin-i Konevî ve Abdürrezzâk-i Kâşânî'den ayrılmıştır. Bu tasavvufî eserde din, akâid usulleri, ahlâkî meseleler, tefsirler, ayet ve hadisler açık ve vazıh bir şekilde beyan edilmiştir. Mübalağalı olmakla birlikte Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın bu eseri Burhâneddin Muhakkik-i Tirmîzî'nin gözetimi altında bin defa okuduğunu beyan etmiştir. Eflâki de Mevlânâ'nın bu

¹³ Sultan Veled, *Maarif*, (çev. Meliha Anbarcıoğlu), MEB Yayınları, Ankara 1991, s. 3-35; V. Değirmençay, a.g.e., s. 521-22; H. Küçük, a.g.m., 427-451; A. R. Z. Karâgözlü, a.g.m., 1-3; M. Mûsevî-R. Hücutü'l-İslâmî, a.g.m., s. 201-226; M. R. Şeffî-yi Kedkenî, a.g.m., s. 7-15.

eseri meclislerde talebeleri için okuduğunu ve bazen şerh ettiğini söylemiştir. Müellif kelâm meselelerini tasavvufî bir nazarla ele alıp, temsillerle açıklamıştır. Bu vesileyle kelâm ilminin zor meselelerini kolay kılmıştır. Eserde yaklaşık yetmiş hadis bulunmaktadır. Bahâeddin eserinde felsefe âlimleri ile kelâmcıları yermiş ve Fahreddin-i Râzî'ye ağır eleştiride bulunmuştur. Eserde dönemin bazı olayları nakledilmiştir. Mensur olarak yazılan bu eserin dili sade, secili, akıcı ve konuşma üslubuna yakındır. Bu eserle *Mesnevî* arasında çok sayıda benzerlik vardır. Fûrûzânfer'e göre Mevlânâ bu eserin nüktelerinin çok azını *Mesnevî*'de ifade etmemiştir. Eserde terkîp, tabir ve ıstılahlar kullanılmıştır. Eflâkî, Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî ile tanışana kadar bu eseri yanında taşıdığını, ancak Şems-i Tebrîzî'nin bu eseri yasakladığını belirtmiştir. Mevlânâ, Şems hayatta olduğu sürece bu eseri okumamıştır. *Ma'ârif* ismi ne eserin içinde, ne de Sipehsâlâr'ın risalesinde geçmektedir. Talebeleri tarafından derlenen eserin, tam olarak ne zaman ve nerede derlendiği belli değildir. Az bir kısmı hariç eserin çoğu Bahâeddin, Anadolu'ya gelmeden önce yazılmıştır. *Ma'ârif*'te yer alan bir kıtayı Bahâeddin'in kırklı yaşlarda yazdığı söylenmiştir.¹⁴

12-Ma'ârif (Burhâneddin Muhakkık-i Tirmizî/ 12. Yüzyıl)

Mesnevî ve Mevlevîliğe kaynaklık eden bu mensur eser Mevlânâ'nın şeyhi Burhâneddin Muhakkık-i Tirmizî'ye aittir. Eser Burhâneddin'in tasavvufî sohbetlerinden, seyrüsülük ve mârifetullah bahislerinden oluşmaktadır. Farsça yazılan eserde Arapça parçalar da vardır. Eserde Senâî, Attâr, Nasır Hüsrev, Hayyâm ve Nizâmî'nin bazı şiirleri, Hasan-i Basrî ve Bahâeddin Veled'e kadar önemli sûfilerin fikirleri beyan edilmiştir. Burhâneddin eserinde şeyhi Bahâeddin Veled'i övgüyle anmış ve onun en üstün velâyet mertebesinde bulunduğunu söylemiştir. Kitabın sonunda Muhammed ve Feth Sûreleri'nin işârî tefsiri bulunmaktadır. Eser *Mesnevî*'de anlatılan düşüncelerle uyumludur. Eserin 687 tarihli en eski nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Seyyid Burhâneddin'in vefatından kırk yıl sonra parça parça yazılan sohbet metinleri bir araya getirilerek, bu eser meydana gelmiştir. Eserde kırka yakın seçkin şahsın fikir ve eserlerinden yararlanılmıştır. Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'den dokuz yıl ilim tahsil ettiğinden *Ma'ârif*'in bazı bölümlerini eserlerinde zikretmiştir. Tasavvufî ahlakın anlatıldığı bu eserde herhangi bir mukaddime veya önsöz yoktur. Eserin nesri sade, mübalağasız, sarîh ve konuşma tarzındadır. Eserde söz uzatılmamış,

¹⁴ Gurûh-i Felsefe, "Bahâeddin Muhammed Veled", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 4, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 170-71; Rıza Kurtuluş, "Ma'ârif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 271-72; Bahâeddin Veled, *Ma'ârif*, (nşr. Bediüzzamân Fûrûzânfer), Tahran 1333, s. 1-42.

ayet ve hadislerden istifade edilmiş, edebî sanatlardan yararlanılmıştır. Burhâneddîn, şeyhi Bahâeddin gibi felsefeyi yermiş, filozofların hakiki ilme ulaşmadıklarını iddia etmiş, Fahr-i Râzî'nin on iki ilme sahip olmasına rağmen bir netice elde etmediğini beyan etmiştir. Mevlânâ, *Mesnevî*'de Burhâneddîn'i yâd etmiş, *Fîhi Mâ Fîh*'te sözlerini nakletmiştir. Eserde İsmâilîyye, Şiâ ve Mute'zile itikatları ile hükema ve filozoflara değinilmiştir.¹⁵

13-Makâlât-i Şems-i Tebrîzî (Şems-i Tebrîzî/ 12. Yüzyıl)

Şems-i Tebrîzî'ye ait olan bu eser, mensur-manzum olarak yazılmıştır. Eserde önemli tasavvufî konular, dönemin belli başlı şahsiyetleri, devrin ilim ve kültür hareketleri, Mevlânâ hakkında bilinmeyen bazı bilgiler, Şems'in menkıbeleri, tasavvufî söz ve fikirleri, hayatının bazı bilinmeyenleri yer almaktadır. Kısaca *Makâlât*, Şems-i Tebrîzî'nin meclislerdeki sohbetlerinden, Mevlânâ ile arasında geçen konuşmalardan, mürit ve muhalifleri tarafından sorulan sorulara verdiği cevaplardan derlenen bir eserdir. Eser çok zor ve karmaşık bir dil ile yazılmıştır. Büyük ihtimalle eseri Şems'in kendisi kaleme almamış, çünkü eserdeki cümle ve paragraflar dağınık ve kesiktir. Eseri muhtemelen müritleri yazıya geçirmiştir. Eserde Mevlânâ'nın Şems ile nasıl tanıştığına ve ona nasıl bağlandığına dair önemli bilgiler vardır. Ayrıca eserde Şems'in keskin görüşlü bir bilgin, yol gösterici bir mürşit ve hakikat aşığı bir arif olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ, *Mesnevî*'yi yazarken *Makâlât*'tan istifade etmiş, birçok hikâye, nükte ve fıkrayı oradan iktibas etmiştir. Eserde ayet ve hadisler, deyim ve terimler yer almaktadır. Şems'in eserinde hicri yedinci yüzyıl mutasavvıflarının kullandığı üslup hakkındır. Eserde Mevlânâ'nın edeb ve ilmi izah edilmiştir. Bazı nüshalarda eserin adı *Kelimât-i Şems-i Tebrîzî* ve *Ma'ârif-i Şems-i Tebrîzî* şeklinde kaydedilmiştir. Mevlevîler bu eseri *Hırka-i Şems* ve *Esrâr-i Şemseddîn-i Tebrîzî* adlarıyla da anmıştır. Eserde Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd, Şiblî, Mansûr Halâc, İbn Arabî, Şeyh Eşrâk, Bahâ Veled, Evhadüddin-i Kirmânî gibi mutasavvıflardan bahsedilmiştir.¹⁶

14-Ma'nevî (İbrahim Gülşenî/ 15. Yüzyıl)

40.000 beyitten oluşan bu mesneviyi İbrahim Gülşenî, Mevlânâ, *Mesnevî*'sine nazire olarak yazmıştır. Eser on ayda Diyarbakır'da tamamlanmıştır. Gülşenî, İstanbul'da bu eseri Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'ye inceletmiş, Kemalpaşazâde eser ilâhî sırları ihtiva ettiği için,

¹⁵ Semih Ceylân, "Seyyid Burhâneddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, Ankara 2009, s. 56-58; Ekber Sebût, "Tirmizî Burhâneddîn Hüseyin Muhakkık", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 7, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 124.

¹⁶ Şems-i Tebrîzî, *Makâlât-i Şems-i Tebrîzî*, (nşr. Ahmed Hûşnîvîs), Neşr-i Atâî, Tahran 1349, s. 1-17; Semih Ceylân, "Şems-i Tebrîzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 511-16.

zahir ehli kimselerin onun sırrını anlamayacağını beyan etmiştir. Eserde birçok hikâye Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sindeki hikâyelere mülhem olarak yazılmış ve bazıları da *Mesnevî*'den nakledilmiştir. Eserin mukaddimesinde üslubu ağır olan 500 beyit Şeyh La'li Mehmed Fenâî tarafından şerh edilmiştir. İlk 500 beyitten sonra şairin üslubu sadeleşmiş ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'deki üslubuna benzemiştir. Hulvî, Gülşenî'nin bir nüshayı Kemalpaşazâde'ye verdiğini beyan etmiştir. Eserin müellif hatlı çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Bir rivayete göre bu eser Mısır'da 40 günde yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olduğu bir dîbâce ile başlayan eser, remel bahriyle yazılmıştır ve eserin birçok nüshası İstanbul Kütüphaneleri'nde yer almaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı, Gülşenî'nin Farsça şiirlerini bozuk olmakla itham etmiştir.¹⁷

15-Menâkıbü'l-ârifîn (Ahmed Eflâkî/ 14. Yüzyıl)

Ahmed Eflâkî'ye ait olan bu mensur eserde Mevlânâ'nın hayatı, kerametleri, çocukları, müritleri, onun yerine geçenler ve Mevlevî tarikatı hakkında bilgi verilmektedir. Eser 718'de Mevlevî tarikatı şeyhi Ulu Arif Çelebi'nin isteği üzerine yazılmaya başlanmış ve 742'de tamamlanmıştır. Eser Sultan Veled'in eserlerinden sonra Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkında bilgi veren en eski eserlerdendir. Eserde sadece Mevlânâ ve Mevlevî tarikatı hakkında bilgi verilmemiş, Mevlevîlerin diğer tarikatlarla olan ilişkileri de ele alınmıştır. Mensur dîbâce hariç, eser sade, akıcı ve lafzî süslenmelerden uzaktır. Bir mukaddime ve on bölümden oluşan eserin dîbâcesinde münacat yer almaktadır. İlk dokuz bölümde sırasıyla Sultânülulemâ Bahâeddin Veled, Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmîzî, Mevlânâ Celâleddîn, Şems-i Tebrîzî, Selâhaddîn-i Zerkûb, Hüsâmeddin Çelebi, Sultan Veled, Ârif Çelebi, Şemseddin Emîr Âbid'in hal tercümeleri verilmiştir. Onuncu bölümde Mevlânâ, etrafındakilerin çocukları ve tarikat şecereleri yer almıştır. *Menâkıbü'l-ârifîn* iki cilt halinde telif edilmiş, bazı muhakkikler birinci cildin ikincisinden daha iyi olduğunu söylemiştir, çünkü Eflâkî ikinci cildi farklı kitaplardan istifade ederek yazmış ve bu ciltte anlattıkları daha çok işittiklerinden oluşmaktadır. Ancak birinci ciltte daha çok gözleriyle gördüklerini nakletmiştir. Eserde geçen şiirlerin çoğu *Mesnevî*'den alınmıştır ve bazen Mevlânâ'nın semâ meclislerinde söylediği şiirlerin nedenleri ifade edilmiştir. Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn* eserini yazarken *Velednâme*, *Makâlât* ve *Ma'ârif*, *Fîhi Mâ Fîh*, *Dîvân-i Kebîr*, *Mektûbât* ve Mevlânâ

¹⁷ Nihat Azamat, "İbrâhim Gülşenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, Ankara 2000, s. 301-304; Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî (Hayatı, Eserleri, Görüşleri)*, Doktora Tezi, İzmir 1998, s. 189-195; Betül Sinsoysal, *İbrahim Gülşenî'nin Türkçe Divanındaki Tasavvufî Kavramlar Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017, s. 7.

müritlerinin naklettiği hikâye ve rivayetlerden istifade etmiştir. Eserde o dönem Anadolu'daki dinî, içtimaî, tarihî ve iktisadî durum ile Anadolu'nun mimarlık tarihi, musikî ve halıcılık hakkında kayda değer bilgiler verilmiştir. Eser dönemin tasavvufî adap ve erkânını yansıtmaları açısından özel bir yere sahiptir.¹⁸

16-Nisâbü'l-Mevlevî (Şeyh İsmail Rusûhî/ 17. Yüzyıl)

Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin beyit seçkisinden oluşan bu eser, Şeyh İsmail Rusûhî'ye aittir. Bir mukaddime, üç bab ve kısa manzum bir hatimedden oluşan bu eser 1041'de tamamlanmıştır. Müellif mukaddimedede eserin telif sebebini beyan etmiştir. Eserdeki bablar tarikat, şeriat, marifet ve hakikat bahislerinden oluşmaktadır. Birinci bab tarikat adabına dairdir. Bu bab on kısım ve bir fasıldan oluşmaktadır. Bu babda semâ esnasında hırka atma mevzusu anlatılmıştır. İkinci bab şeriat adabına dairdir. On kısımdan oluşan bu babda İslâm'ın beş şartı ve bazı dinî konular anlatılmıştır. Üçüncü bab marifet ve hakikat adabına aittir. Bu bab her biri kendi içinde on kısma ayrılmış, on bölüm bulunmaktadır. Müellif her konunun başında kısa açıklamalar ve tanımlamalar yapmış, sonra konuyla alakalı *Mesnevî*'nin muhtelif yerlerinden derlediği beyitleri nakletmiştir. Sade bir dil ile yazılan eserde müellif açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Eserde kimi zaman tasavvufî eserlere ve mutasavvıf şahıslara değinilmiştir. Eser Şeyhü'l-İslâm Yahya Efendi'nin teşvikiyle hazırlanmıştır. Eserdeki beyitler tasavvuf, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat adabı, müritler, şeyhler, seyrü sülûk, velayet ve ahlak-i hasene hakkındadır. Tasavvufî konulardan oluşan bir *Mesnevî* seçkisi olan bu eser Mevlevîliğin dayandığı temel, esas ve kavramlar açısından önemlidir. Müellif bu eseri *Minhâcü'l-fukarâ* adlı eserine esas aldığı dinî ve tasavvufî konulara göre düzenlemiştir. Her konunun başında ele alınan mevzu ile ilgili bir açıklama yapmıştır.¹⁹

17-Rebâbnâme (Sultan Veled/ 14. Yüzyıl)

700'de Mevlânâ, *Mesnevî*'si taklit edilerek, Sultan Veled tarafından yazılmıştır. Veled'in ikinci mesnevisi olup, mukaddime ile birlikte 106 başlık ve 8124 beyitten oluşmaktadır. 162 Türkçe, 36 Arapça, 22 Rumca beytin yer aldığı eser, Olcayto adına yazılmıştır. Veled eserin mukaddimesinde nesir olarak kısaca bu kitabı neden yazdığını, esere neden bu adı verdiğini beyan ettikten sonra, kitabın metnine giriş yapmıştır. Eserin

¹⁸ Tahsin Yazıcı, "Menâkıbü'l-ârifin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 114-15; Râhle Muhammedî, "Menâkıbü'l-ârifin", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûli ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 823; A. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹⁹ İsmâil Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, (çev. Tâhirü'l-Mevlevî), (haz. Yakup Şafak- İbrahim Kunt), Tekin Kitabevi, Konya 2005, s. 9-21; Babek Reşnûzâde, "Nisâbü'l-Mevlevî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûli ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 867.

yazılmasındaki neden, Mevlânâ'nın yeterince anlaşılmamış sözlerinin şerh edilmesi ve *Mesnevî*'sinin anlaşılması zor konularının açıklanmasıdır. Veled'in eserine *Rebâbnâme* ismini vermesindeki neden; Mevlânâ'yı takip eden ariflerin Allah'ın tecellisini meclis ve matemde ayrılıktan inleyen Mevlevî neyi yerine rebâb ve sazda bilmelerinden kaynaklanmıştır. Eserde *Mesnevî*'nin şairane güzelliği ve inşa edici yönü yoktur. Veled sözlerinin Mevlânâ'dan duyup işittiklerinden ibaret olduğunu söylemiş, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ve itikat sahibi bir emiri iyilikle yâd etmiştir. Veled her sözün başında görüşünü nesir olarak yazmış ve konuyu özetlemiştir. *Mesnevî*'yi şerh etmek için Veled sade bir dil ile ayet ve hadislerden, diğer şairlerin şiirlerinden, öğütlerden, Mevlevî tarikatının gereği olan hususlardan, Arapça ve Farsça atasözlerinden, arif ve şairlerin mazmunlarından, hikâye, temsil ve tasavvufî istilahlardan istifade etmiştir. Eserdeki şiirlerin edebî yönü zayıftır, bu yüzden eserin güzel ve şairane olduğu söylenemez. Eğitici irfanî bir mesnevi olan bu eserde Veled edebî sanatlara ilgi göstermemiş, beyitlerinin çoğuna “*Ey fakir, vay filan*” gibi hitaplarla başlamış ve bunlar sözün güzelliğine gölge düşürmüştür. Bu sözlerde kafiye kusurları görülmektedir. Eser remel bahrinin fâilâtün, fâilâtün, fâilün (fâilât) vezninde kaleme alınmıştır.²⁰

18-Risâle-i Sipehsâlâr (Ferîdun Sipehsâlâr/ 14. Yüzyıl)

Bu eser hicri yedi ve sekizinci yüzyıllarda yaşayan mutasavvıf Ferîdun Sipehsâlâr'a aittir. Eser Mevlânâ'nın yaşamı hakkında bilgi veren ilk Farsça kaynaktır. Mevlânâ'nın müridi olan Sipehsâlâr kırk yıl Mevlânâ'ya hizmet ettiğini belirtmiştir. Mevlânâ'nın doğum tarihi ilk defa bu eserde 604 olarak zikredilmiş ve bu tarih kabul görmüştür. Eserde Mevlânâ'nın hayatı dışında, Bahâeddin Muhammed Veled, Burhâneddin Hüseyin Muhakkik-i Tirmîzî ve Şems-i Tebrîzî hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Sipehsâlâr bu mensur eseri Mevlânâ'nın vefatından sonra bir dostunun ricası üzerine, Mevlânâ'nın hayatı, ahvali ve kerametleri unutulup gitmesin diye yazmıştır. Bu eser, Sultan Veled'in *Velednâme* mesnevisinden sonra Mevlevîlik tarihinin ilk menkıbe türünde yazılan kaynağıdır. Eserde Mevlânâ'nın kerametleri, hali ve hoşgörü anlayışı zikredilmiştir. Üç bölümden oluşan bu eserin ilk bölümünde Sultânülulemâ Bahâeddîn Veled'in hayatı ve kerametleri yer almıştır. İkinci bölümde Mevlânâ Celâleddîn'in doğumu, yaşamı, sohbet halkası, mücadelesi, fazilet ve kerametleri anlatılmıştır. Üçüncü bölüm Mevlânâ'nın dostları, ondan sonra o makama gelen

²⁰ V. Değirmençay, *a.g.e.*, s. 521-22; Babek Reşnûzâde, “Rebâbnâme”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 409; H. Küçük, *a.g.m.*, s. 427-451; A. R. Z. Karâgözlü, *a.g.m.*, s. 1-3; M. Müsevî- R. Hücutü'l-İslâmî, *a.g.m.*, s. 201-226; M. R. Şeffî-yi Kedkenî, *a.g.m.*, s. 7-15.

çelebilere ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Sultan Veled, oğlu Ulu Ârif Çelebi ve onun kardeşi Emîr Âbid Çelebi hakkında verilen bilgiler, Sipehsâlâr'ın vefatından sonra oğlu Muhammed Celâleddin tarafından eklenmiştir. Bu yüzden eserde üslup farklılığı görülmektedir ve son kısım Sipehsâlâr'ın süslü nesrinden daha akıcı ve sadedir. Sipehsâlâr eserde Mevlânâ'nın yaşamını anlatırken fenâ, tevhîd, vahdet-i vücûd ve velî gibi tasavvufî istilahları açıklamıştır. Mevlânâ'nın kerametlerini anlatırken mübalağa yapan Sipehsâlâr hayat hikâyelerini ve hikâyeleri naklederken ayet, hadis ve Hz. Ali'nin sözlerinden istifade etmiştir. Eserdeki en önemli bölümlerden biri de Mevlânâ döneminde semâ hakkında verilen bilgidir. O dönemdeki semânın adap ve erkânı hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Mevlânâ'nın bazı gazelleri de bu eserde zikredilmiştir. Eserde *Menâkıbü'l-ârifîn*'den daha az mübalağa var ve Sipehsâlâr'ın Eflâkî'nin aksine Fars ve Arap edebiyatlarını iyi bildiği anlaşılmaktadır. Eserin 1292 veya 1312'de yazıldığı, 1310 veya 1347'de tamamlandığı söylenmiştir. Eserde Sultan Veled'in *Velednâme*, Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*, Bahâeddin Muhammed Veled'in *Ma'ârif*, Mevlânâ'nın *Fihî Mâ Fih* ve *Dîvân-i Şems-i Tebrîzî* adlı eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Sipehsâlâr duyup gördüklerini de kaynak olarak yazmıştır. Özellikle Mevlânâ hakkında söylediği bilgileri gözleriyle görmüştür. İnşâsı sağlam ve mahirane olan bu eser, Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eserine kaynaklık etmiştir.²¹

19-Sevâkıbu'l-Menâkıb-ı Evliyâullâh (Abdülvehhâb-ı Hemedânî/ 16. Yüzyıl)

Abdülvehhâb-ı Hemedânî'ye ait olan bu eserde Mevlânâ ve Mevlevîlerin hayatı anlatılmıştır. Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eserinin gözden geçirilip, özetlenmiş bir versiyonu olan bu eser, Mısır'da kaleme alınmıştır. Biyografi türü olan bu eserde Mevlânâ'nın dostlarının biyografilerinden bahsetmesi, eserin değerini artırmaktadır. Eserde o dönem Anadolu'daki medenî ve dinî yaşayış, toplum hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Bir mukaddime, dokuz bab ve bir hâtimedden oluşan bu eser 947'de yazılmıştır. Mukaddimedde eserin yazılış sebebi ifade edilmiştir. Birinci bab Sultânü'l-Ulemâ, ikinci bab Seyyid Burhâneddin Muhakkık, üçüncü bab Mevlânâ Celâleddîn, dördüncü bab Şemseddin-i Tebrîzî, beşinci bab Şeyh Selâhaddîn Ferîdûn-i Konevî, altıncı bab Çelebi Hüsâmeddin, yedinci bab Sultan Bahâeddîn Veled, sekizinci bab Çelebi Ârif ve dokuzuncu bab Çelebi Şemseddîn Emîr

²¹ Nuri Şimşekler, "Ferîdun Sipehsâlâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, Ankara 2009, s. 260; Zehrâ Beşîrgencî, "Risâle-i Sepehsâlâr", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 19, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 25; Ferîdun Sipehsâlâr, *Menâkıb-i Mevlânâ*, (nşr. Halil Ersoylu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 14; Sultan Veled, *İbtidânâme*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), Konya Turizm Derneği, Konya 1976, s. 15; Ferîdûn b. Ahmed Sipehsâlâr, *Risâle der Menâkıb-i Hüdvendîgâr*, (haz. Muhammed Alî Muvvahid-Samed Muvahhid), Tahran 1391, s. 1-24; Gölpınarlı, a.g.e., s. 14-15.

Âbid b. Sultan Veled hakkındadır. Hâtimedede kitabın tarifi, birkaç tavsiye, eserin bitiş tarihi ve münacat yer almaktadır. Eser 988'de Dervîş Muhammed Mevlevî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve III. Murad'a takdim edilmiştir.²²

20-Sultan Veled Dîvânı (Sultan Veled/ 13. Yüzyıl)

Babası Mevlânâ'ya benzemek için şiirler yazan Veled, bu eserini de bu amaçla kaleme almıştır. Eserdeki gazellerin çoğu Mevlânâ'nın gazellerine nazire olarak yazılmıştır. Gazel, kaside, terkebîbend, musammat, kıta, tek beyit ve rubâî gibi nazım şekilleriyle yazılan şiirlerin yer aldığı bu eserde toplam 13.345 beyit bulunmaktadır. Eserde Farsça şiirlerin yanında Arapça, Türkçe ve Rumca şiirler de yer almaktadır. Eser aruz bahrinin 29 vezninden istifade edilerek yazılmıştır. Veled bu eseri sade, basit ve akıcı bir dil ile yazdığı için birçok kesim tarafından okunmuştur. Makam ve mevki için şiir kaleme almayan Veled, kasidelerinde Anadolu Selçuklu sultanlarını, devlet adamlarını ve emirleri övmüştür. Eserde Mevlevîler hakkında bilgi verilmiş, bazı önemli mutasavvıflar, Kayseri, Konya ve Aksaray şehirleri ile halkları övgüyle yâd edilmiştir. Bu eser Mevlânâ'nın divanı gibi alfabetik bir tertiple toplanmıştır.²³

21-Şerh-i Mesnevî (Muslihuddin Mustafa Sürûrî/ 16. Yüzyıl)

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine Anadolu sahasında Muslihuddin Mustafa Sürûrî tarafından Farsça mensur olarak yazılan ilk tam şerhtir. Medresesinde *Mesnevî* dersi veren Sürûrî, bu eserin ilk defterini Farsça şerh edip, Sultan Mustafa'ya sunmuş ve bu sultanın emriyle diğer beş defteri de şerh etmiştir. Sürûrî eserin mukaddimesinden sonra *Mesnevî*'den bir mısra getirip, şerh etmiştir. *Mesnevî*'nin ilk defterindeki ilk beyitten son beyite kadar bütün mısraları ayrı bir şekilde şerh etmiştir. *Mesnevî*'yi bütün yönleriyle şerh etmesi Sürûrî'yi bu alanda özel kılmıştır. Sürûrî büyük ihtimalle kendisinden önce yapılan şerhlerden istifade ederek bu eserini yazmıştır. *Mesnevî*'yi şerh ederken *Keşfü'l-Mahcûb*, *Risâle-i Kuşeyriyye* ile Hâce Abdullâh Ensârî, Hekîm Senâî, Attâr, Ebû Saîd Ebû'l-hayr, Nizâmî, Hâkânî, Mevlânâ, Sa'dî ve Hâfız'ın eserlerinden doğrudan veya dolaylı bir şekilde istifade etmiştir. *Mesnevî*'de doğrudan veya telmih yoluyla geçen kısaltılmış ayetlerin tamamını şerhinde zikretmiştir. Bir

²² Babek Reşnûzâde, "Sevâkıbü'l-Menâkıb-i Evliyâullâh", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûli ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 263; Ârif Nevşâhî, "Sevâkıbü'l-Menâkıb-i Evliyâullâh: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (çev. Necdet Tosun), S. 14, Ankara 2005, s. 697-707; A. Gölpınarlı, a.g.e., s. 14-15.

²³ Sultan Veled, *Sultan Veled Dîvânı*, (çev. Veyis Değirmençay), Damavend Yayınları, İstanbul 2014, s. 1-16; Alî Sultânî Gerdferâmerzî, "Bahâeddin Sultân Veled", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 37, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 659-60; V. Değirmençay, a.g.e., s. 521-22; H. Küçük, a.g.m., s. 427-451; A. R. Z. Karâgözlü, a.g.m., s. 1-3; M. Müsevî- R. Hücutü'l-İslâmî, a.g.m., s. 201-226; M. R. Şeffî-yi Kedkenî, a.g.m., s. 7-15.

mevzuyu açıklarken düşüncesini beyan etmiş, daha sonra o mevzuyu daha iyi ifade etmek için Kur'ân-ı Kerim ayetlerinden istifade etmiştir. Sürûrî, Osmanlı coğrafyasındaki Türkçe konuşanlara bu şerhi yazdığı için bazen zor bir mısra veya kelimeyi açıklamak için dilbilgisi kurallarına işaret etmek durumunda kalmıştır.²⁴

Sürûrî, konu münasebetiyle ister istemez çok sayıda Arapça ve Farsça beyitten istifade etmiş ve bu onun şerhini muteber kılmıştır, ancak ne yazık ki çoğu şiirin kime ait olduğu belli değildir. Sadece altıncı ciltte yaklaşık iki yüz konuda şiire başvurmuş ve onları örnek göstermiştir. Adı şiirleriyle birlikte yâd edilen şairlerin bazıları şunlardır: Mevlânâ, Kemâl-i Hocendî, Sultan Eyûb, Asmâî, İmâm Şâfiî, Hâfiz. Sürûrî sadece altıncı cildin şerhinde 410 hikâyeyi kaynak olarak göstermiştir. Bazı hikâyelerin kaynakları zikredilmemiştir. Hikâyelerin nakledildiği bazı eserler şunlardır: *Bahrü'l-hakâik*, *Tebyân*, *Tenbihü'l-Âfilin*, *Hakâik-i Sellmâsî*, *Hazânü'l-ulemâ*, *Hülâse*, *Zebûr*, *Avârifü'l-me'ârif*, *el-Gararü'l-eser*, *Kütü'l-kulûb*, *Keşfü'l-esrâr*, *Ka'abü'l-ahbâr*, *Letâifü'l-Kuşeyriyye*, *Mecma'ü'l-bahrîn*, *Mantkü't-tayr*. Nakledilen hikâyelerde herhangi bir başlık yoktur, sadece başlık olarak “hikâye” yazılmıştır. Eserde nerede bir şiir tazmin edilmişse başına “mısra, beyit, kıta, rubâi ve mesnevi” gibi nazım şekilleri yazılmıştır. Eserde genellikle sûre isimleri nakledilmiş, ancak ayet numaraları yazılmamıştır. Bazen eserde Türkçe kelimelerden istifade edilmesi, Farsça yazılan şerhin ahenk ve düzenini bozmuş ve anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Sürûrî bu şerhinde İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücud felsefesinden istifade etmemiş, sadece ilk tasavvufî kaynaklardan yararlanmışır. Sürûrî, *Mesnevî*'nin beyitlerini açıklamak için hikâyelerden istifade etmiş ve eserinin hikâyelerden oluşan bir mecmua olduğunu söylemiştir. Hatta altı ciltlik şerhte 2200 hikâye naklettiğini beyan etmiştir.²⁵

22-Şerh-i Mesnevî-i Musannif (Musannifek/ 15. Yüzyıl)

Bu *Mesnevî* şerhi, Musannifek lakabıyla meşhur olan Şeyh Ali İbn-i Mecdüddîn eş-Şahrûdî'ye aittir. Eserde *Mesnevî*'nin ilk yedi beyti ayrıntılı bir şekilde dokuz ana başlık adı altında şerh edilmiştir. Eser bir şerh kitabından ziyade bir tasavvuf risalesi olarak bilinmektedir. Mevlevî muhibbi olan Musannifek, kendisinden sonra memlekete bir yadigâr

²⁴ Nâyîr Karahaliloviç, “Nüsha-i Hattî-i Şerh-i Sürûrî ber Mesnevî-i Ma'nevî der Kitâbhâne-i Gâzî Hüsrev Bîg-i Sârâyov”, *Gerhumâ-i Encümen-i Tervîc-i Zebânî ve Edeb-i Fârsî-i İrân*, Zencân 1392, s. 1-7; Seyyid Mes'ûd Defteryân-Seyyid Ali Asgar Mîrbâkırî Ferd-Mürteza Reşîdî Âscerdî, “Tahlîl-i Sebki-i Şerh-i Sürûrî”, *Faslnâme-i Tahasusî-i Sebkişinâsî-i Nazm ve Nesr-i Fârsî*, C.10, S. 3, Tahran 1396, s. 265-280; Seyyid Mustafa Tayibî-Rakîh Sadrâî, “Mu'arifi ve Nakdi be Kohenterin Şerh-i Câmi'-i Mesnevî ez Mustafa Sürûrî”, *Pejûheşhâ-i Nakd-i Edebî ve Sebkişinâsî*, S. 1, 1396, s. 153-184.

²⁵ N. Karahaliloviç, a.g.m., s. 1-7; S. M. Defteryân- S. A. Ferd- M. R. Âscerdî, a.g.m., s. 265-280; S. M. Tayibî-R. Sadrâî, a.g.m., s. 153-184.

birakmak düşüncesinden dolayı *Mesnevî*'nin rumuz ve inceliklerini kaleme almıştır. Müellif ilk başta *Mesnevî*'nin tamamını şerh etme gayesiyle başlamış, ancak ilk yedi beytiyle iktifa etmiştir. Musannifek bu eseri Anadolu'ya geldikten on ay sonra 845'te Bursa'da tamamlamış ve Karaman Sultanı İbrahim İbn-i Muhammed b. Alaaddin-i Karamanî'ye ithaf etmiştir. Eserin İstanbul Kütüphaneleri'nde üç yazma nüshası bulunmaktadır. Basit, sade, akıcı ve günlük konuşma diline yakın bir üslupla yazılan eserde ayet ve hadisler, atasözleri, şiirler, hikâyeler ve çeşitli iktibaslar bulunmaktadır. Müellif kimi zaman konunun daha iyi anlaşılması için onu birkaç defa tekrar etmiştir. Eserde belli bir düzen ve tertip yoktur, meseleler dağınık bir şekilde ele alınmıştır. Şiirleri kusurlu olan müellifin nesri secilidir. Eserde ilk önce *Mesnevî*'nin ilk yedi beyti tercüme edilmiş, daha sonra sırasıyla şerhi yapılmış, konuyla ilgili tasavvufî meselelere değinilmiş, Mevlevîliğin unsurları açıklanmış, Mevlânâ ve daha birçok İslam büyüğünün eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Eser ney, neyistan, ayrılık, kadın, erkek, tarikat, hakikat, namaz, tasavvuf, nefis, sünnet, kâfir, müşrik, itikat, aşk, şeytan gibi konulara açıklık getirmiştir.²⁶

23-Şerh-i Mesnevî-yi Ma'nevî (İdrîs-i Bitlisî/ 15. Yüzyıl)

İdrîs-i Bitlisî'nin Kanuni Sultan Süleyman adına Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yazdığı şerhtir.²⁷ Bu eserin yazma bir nüshasının Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunduğu söylenmiştir. İdrîs'in kaynaklarda böyle bir eseri olduğu noktasında bilgi bulunmadığından, Hasan-i Zarîfî'nin *Kâşîfû'l-Esrâr* adlı eseri yanlışlıkla ona nisbet edilmiş olabilir.

24-Tesellâ'u'l-Kulûb: (Sultan Ahmed Hazîni/ 16. Yüzyıl)

Sultan Ahmed Hazîni'ye ait olan bu eser manzum-mensur olarak yazılmıştır. Bu tasavvufî eserde Mevlevîlik ve Mevlânâ'nın hayatı ile ilgili bilgiler ile Mevlânâ ve Şems arasında geçen menkıbeler ve *Mesnevî*'nin ilk üç beytinin şerhi yer almıştır. Eserde Peygamberimiz ve birçok mutasavvıf övülmüştür.²⁸

25-Tırâşnâme (İbrahim Şâhidî/ 16. Yüzyıl)

İbrahim Şâhidî'ye ait olan bu eser fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eserde 75 beyit bulunmaktadır. Eser Mevlevîlik'teki tıraş adabını ihtiva etmektedir. Esere göre tıraş; saç, sakal, kaş ve bıyığın kesilmesi, yani ustura ile

²⁶ Sinan Taşdelen, *Musannifek Alaaddin Ali b. Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si ile İlgili Risâlesi*, Doktora Tezi, Konya 2007, s. 37-41; M. Kâmil Yaşaraoğlu, "Musannifek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 293-40.

²⁷ Behrâm Ma'sûmî, "İdrîs-i Bitlisî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûli ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 77.

²⁸ Ahmed Kara, *Hazîni'nin Tesellâu'l-Kulûb'u: Metin ve inceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2014, s.40-78; İbrahim Kunt, *Hazîni ve Dîvânî (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya 2002, s.20-55.

tıraş edilmesidir. Buna “çehâr darb” olmak da denir. Bazı yazma nüshalarda bu eserin Mevlânâ veya Sultan Veled’e ait olduğu söylenmiştir. Gölpınarlı’ya göre eser Mevlânâ ve Sultan Veled’e ait değildir. Eserin dil ve üslubu gevşek ve zayıf olduğu için Şâhidî’ye ait olduğunu söylemiştir. Eserde dil aksaklıkları, basit ve temelsiz kelimeler ve kafiye bozuklukları bulunmaktadır.²⁹

26-Tuhfe-i Şâhidî (İbrahim Şâhidî/ 16. Yüzyıl)

Mesnevî’nin daha iyi anlaşılması için İbrahim Şâhidî tarafından yazılan Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Manzum Farsça-Türkçe sözlüklerin en meşhurdur ve türünün en iyi örneği olarak kabul edilmektedir. Esere birçok şerh ve nazire yazılmıştır. 920’de yazılan bu eser, mesnevi tarzında yazılmış altmış beyitlik bir mukaddime ile başlamaktadır. Eser yirmi altı bölüm halinde, beyit sayıları 5 ile 20 arasında değişen toplam 27 kıta ve bir hatimeden oluşmaktadır. Eserde 1400 Farsça kelime yer almaktadır. Müellif eseri kendi mahlasıyla adlandırmış, hatimede eserin telif tarihini ifade etmiştir. Şâhidî, *Mesnevî* okuyanların bu eserden istifade etmesini istemiştir. Eser bir bakıma Mevlevî ailelerin çocukları için hazırlanmıştır. Eserde *Mesnevî*’de geçen nadir Farsça kelimeler derlenmiş ve *Mesnevî*’deki anlamlarıyla birlikte manzum olarak yazılmıştır. Nazmında on iki bahrin kullanıldığı eserde, 455 beyit manzum olarak yazılmıştır. Bu manzum sözlük, Hüsâm b. Hüseyin-i Konevî’nin *Tuhfe-i Hüsâm* adlı eserine nazire olarak yazılmıştır.³⁰

27-Tuhfetü’l-Uşşâk: (Halîlî/ 15. Yüzyıl)

Halîlî’ye ait olan bu mesnevi 750 beyitten oluşmaktadır. Eser Mevlânâ, *Mesnevî*’si ile aynı vezinde olup, aruzun fâ’ilâtun, fâ’ilâtun, fâ’ilun vezniyle 880’de yazılmıştır. Müellif eseri tasavvuf yoluna giren kimselere dinî, ahlakî ve tasavvufî konuları anlatmak için kaleme almıştır. Müellifin eseri yazma gerekçelerinden biri de rüyasında Mevlânâ’yı görmesi, Mevlânâ’nın kendisinden yadigâr kalması için manzum bir eser yazmasını istemesinden kaynaklanmaktadır.³¹

28-Tuhfe-i Şemsî: (Şemsî/ 17. Yüzyıl)

Şemsî’ye ait olan bu eser Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Bu eser Mevlevî ailelerin öğrenim yaşına gelmiş çocuklarının okumaları için hazırlanmıştır. Şemsî eserinde Mevlevîleri memnun etmek ve onların hayır dualarını almak için *Mesnevî*’den derlediği

²⁹ Mürşide Topçu, *Işknâme, Tırâşnâme, Risâle-i Âfâk u Enfus*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, s. 63-103; N. Şimşekler, *a.g.e.*, s. 51.

³⁰ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 203-209; M. Çıpan, *a.g.e.*, s. 273-74; N. Şimşekler, *a.g.e.*, s. 40-127; H. Azîzî, *a.g.m.*, s. 130-35.

³¹ Mehmet Enes Temiz, *Halîlî ve Tuhfetü’l-Uşşâk adlı Mesnevisi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2015, s.7-10.

Farsça kelimeleri nazmetmiştir. Müellif eserde Mevlvî olduğunu söylemiştir. Mesnevi tarzında yazılan bu eserde 680 beyit vardır. Eser bir mukaddime ve 81 kıtaya ayrılmıştır.³²

29-Feleknâme: (Gülşehrî/ 14. Yüzyıl)

Gülşehrî'ye ait olan bu eser İlhanlı hükümdarı Gazan Hân adına yazılmıştır. Müellif bu manzum tasavvufî mesneviyi Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden etkilenecek kalem almıştır. Eser fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle 701'de yazılmıştır. Gülşehrî bu eserinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde değindiği konuların hemen hepsine yer vermiş ve *Mesnevî*'den çokça tazminde bulunmuştur. Tasavvufî ve ahlakî bir eser olan *Feleknâme*'de kelâm ilminin önemli konularından olan mebde ve meâd mevzusu işlenmiştir. Eserde birçok ayete telmihte bulunulmuştur. Eserde yaklaşık dört bin beyit bulunmaktadır.³³

30-Ulu Ârif Çelebi Dîvânı (Ulu Ârif Çelebi/ 13. Yüzyıl)

Mevlevîliğin geniş bir coğrafyada yayılmasına ve birçok Mevlevîhânenin açılmasına katkıda bulunan Ârif Çelebi, dedesi Mevlânâ ve babası Sultan Veled'in şiirlerine nazireler yazmıştır. Kaside, gazel, tek beyit, kıta ve rubâilerden oluşan divanında Veled ve Mevlânâ'dan tazminlerde bulunmuştur. Divanında 125 gazel, üç kaside, 79 rubâî, bir kıta ve iki tek beyit yer almaktadır. Ârif Çelebi orta dereceli bir şairdir ve şiirleri tasavvufîdir. Şiirlerinde yeni ve farklı bir düşünce yoktur, daha çok Mevlânâ'nın şiirlerini taklit etmiştir. Mevlvî şeyhî olan Ulu Ârif, Farsça şiirlerinde Ârif mahlasını kullanmıştır.³⁴

31-Ümmü'l-kitâb (Ahmed-i Rûmî/ 14. Yüzyıl)

Ahmed-i Rûmî'nin manzum-mensur olarak dostlarının isteği üzerine 727'de yazdığı bu eser, kırk babdan oluşmaktadır. Müellif bu eseri *Mesnevî*'den etkilenecek yazmıştır. Bazı araştırmacılar benzer yönleri sebebiyle *Dekâ'iku'l-hakâ'ik* ve *Ma'ârif* adlı eserleri *Ümmü'l-kitâb* zannetmiştir. İlk altı babın başında ayet ve hadislerin yerine sufi imam ve şeyhlerin sözleri nakledilmiş, her bölümün sonunda *Mesnevî* bahir ve vezniyle kaside veya mesnevi kalıbında bir hikâye söylenmiştir. On yedinci babda Kur'ân'ın mahlûk olmadığına dair Mute'zile ile Sünnîler'in karşıt görüşleri yer almıştır. Müellif, Mevlânâ dışında kimi zaman Attâr, Aynükdât-i Hemedânî ve Ebû Süleymân-i Dârânî gibi kimselerden iktibaslarla

³² Y. Öz, *a.g.e.*, s. 214-16.

³³ Mustafa Özkan, "Gülşehrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.14, TDV Yayınları, Ankara 1996, s.250-52; Saadettin Kocatürk: *Gülşehrî ve Feleknâme*, Kültür ve turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.41-78.

³⁴ Veyis Değirmençay, *Ulu Ârif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2017, Önsöz; Tahsin Yazıcı, "Arif Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.3, TDV Yayınları, Ankara 2009, s. 363-64; Bahş-i Edyân ve İrfân, "Çelebi Ârif", *Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C. 19, Merkez-i Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran 1390, s. 374-75.

bulunmuştur. Ahmed eserlerinde Mevlevî olduğunu söylemesine rağmen, Mevlevîlik hakkında yazılan eserlerde ismi zikredilmemiştir.³⁵

32-Velednâme (Sultan Veled/ 13. Yüzyıl)

İlk dönem Mevlevîliği, Mevlânâ'nın hayatı, Mevlânâ âşıkları ve yakın çevresi hakkında bilgi veren bu eseri, Sultan Veled yazmıştır. Veled'in ilk mesnevisi olması hasebiyle bu esere *İbtidânâme* de denilmiştir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si taklit edilerek 690'da manzum ve mensur olarak yazılan *Velednâme*, mukaddime ile birlikte 166 konu başlığından meydana gelmiştir. Eserde 9007 beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin 180'i Arapça, yirmi üçü Rumca ve yetmiş altısı Türkçe'dir. Hafif bahrinin feilâtün (fâilâtün), mefâilün, feilün (fa'ün) vezninde yazılan bu eser, Mevlânâ'nın hayatı, durumu, şeyhleri ve müritleri hakkında bilgi veren en eski ve en dakik eserdir. Veled eseri dört aylık gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Mukaddimedeki Veled eseri neden telif ettiğini izah etmiş, eserde daha önceki evliyaların kıssalarını nakletmiş, onların keramet ve makamlarını açıklamıştır. Veled mesnevisini irfanî konularla zenginleştirmiş, Mevlevî tarikatının adap, usulünden bahsetmiş ve tarihi hakikatleri ifade etmiştir. Mukaddime ile her bölüm başlarında yer alan mensur kısımlar sade, akıcı ve basit bir dille yazılmıştır. Müellif manzum kısımları Senâî'nin *İlâhînâme* ve *Hadikatü'l-Hakîka* eserlerini nazara alarak yazmıştır, ancak hiçbir şiirinde Senâî seviyesine ulaşamamıştır. Eserde basit ve yanlış kafiyeli şiirler çoktur, ancak sağlam ve manalı şiirler de vardır. Bu mesnevîdeki üslup Attâr'inkine benzemektedir. Veled şiirlerinin Zahîr-i Faryâbî ve Enverî'nin şiirleri gibi değil de mutasavvıfların şiirleri gibi olmasını istemiş ve bu yüzden lafızdan çok manaya önem vermiştir. Nazım, nesir ve düşünceyi sözün üç mertebesi bilen Veled bu eserde Mevlânâ, Senâî, Hüsâmeddîn ve diğer kimselerden on beş beyit nakletmiştir. Önemli tarihi bilgilerin, tasavvufî konuların içerisinde dağınık bir şekilde beyan edildiği eserde, *Mesnevî*'den bir kısım hikâyeye ve temsiller nakıs ve basit bir dille tekrar edilmiştir. Müellif tasavvufî konuların içerisinde Mevlânâ'nın hayat hikâyesi, ailesi, bazı dostları hakkında önemli tarihi bilgiler vermiştir. Eserde Seyyid Burhanneddin, Muhakkık-i Tirmîzî, Şemseddin-i Tebrîzî, Selahaddin Zerkûbî ve Şeyh Kerimüddin Begtimür gibi büyüklerin hal tercümeleleri hakkında bilgi verilmiştir. Veled'in bu mesnevisi Senâî'nin *Hadîka* adlı eserinin bahriyle yazılmış, ancak diğer iki mesnevisi, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin vezniyle yazılmıştır.

³⁵ A. C. M. Hamer, a.g.m., s. 424-448; T. Yazıcı, a.g.e., 2: 131-32; M. C. Şems, a.g.e., s. 44-45; N. Döner, a.g.e., s. 32-33; A. Resûlî, a.g.e., s. 385; A. Resûlî, a.g.e., s. 386; Şeyh Ahmed-i Rûmî, a.g.e., s. 1-22; T. Yazıcı, a.g.e., s. 131-32; A. Uygur, a.g.e., s. 45-64.

Dibâcede Veled bu esere Mesnevî-i Veled adını da vermiştir. Bu eser Mevlânâ'nın ve Mevlânâ ile münasebeti olanların hayatlarını en doğru biçimde ifade ettiği için önemlidir.³⁶

33-Vesîletü'l-Makâsîd İlâ Ahzeni'l-Merâsîd: (Hatîb Rüstem el-Mevlevî/ 15. Yüzyıl)

Hatîb Rüstem el-Mevlevî'ye ait olan bu manzum-mensur Farsça-Türkçe sözlük Mevlevî ailelerin öğrenim çağına erişmiş çocuklarının okuması için hazırlanmıştır. Bir mukaddime, üç bab ve bir hatimedden oluşan eser 903'te tamamlanmıştır. Eserin birinci babında 32, ikinci babında 182, üçüncü babında da 20 olmak üzere toplam 234 beyit ve 755 fiil bulunmaktadır. Bu sözlük gramer ağırlıklı olup, pratik amaçla hazırlanmıştır.³⁷

³⁶ Behrâm Ma'sûmî, "Velednâme", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 37, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i islâmî, Tahran 1384, s. 894; V. Değirmençay, *a.g.e.*, s. 521-22; H. Küçük, *a.g.m.*, 427-451; A. R. Z. Karâgözlü, *a.g.m.*, s. 1-3; M. Müsevî- R. Hücetü'l-islâmî, *a.g.m.*, s. 201-226; M. R. Şeffî-yi Kedkenî, *a.g.m.*, s. 7-15.

³⁷ Y. Öz, *a.g.e.*, s. 120-23.

Sonuç

Mevlânâ hem Türk edebiyatına hem de doğu edebiyatlarına tesir eden önemli bir mutasavvıftır. Mevlânâ'dan etkilenip, tasavvufî düşüncesini takip eden birçok şair ve yazar Farsça öğrenmiş, Mevlânâ'nın eserlerini Farsça okumuş ve yeri geldiğinde Farsça eserler kaleme almıştır. Mevlânâ'nın eserleri Türkiye'de saygı görmüş, çok sayıda okunmuş, şerh edilmiş, antolojileri hazırlanmış, anlaşılması zor kısımları açıklanmış, hikâye ve temsilleri iktibas edilmiştir. Özellikle Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si Türkiye'deki sûfî, şair ve ediplerin ilgisini çekmiş; bu çevreler tarafından Farsça nazireleri yazılmış, Farsça şerhleri yapılmış ve Farsça seçkileri hazırlanmıştır. Mevlânâ'nın hayatı ve çevresi ile Mevlânâ'nın vefatından sonra gelişen ve Anadolu'da nüfuzunu yıllar boyunca devam ettiren Mevlevîlik hakkında Türkçe eserlerin yanında Farsça eserler de kaleme alınmıştır. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemden bugüne kadar hayatı, Mevlevîlik ve *Mesnevî*'si hakkında Türkiye'de tespit ettiğimiz kadarıyla 33 Farsça eser yazılmıştır. Bu eserlerden bazıları Mevlânâ'nın hayatı, eserleri ve Mevlevîliğin ilk elden kaynaklarıdır ve bu eserler sayesinde Mevlânâ hakkında bilinmeyenler gün yüzüne çıkmıştır. Bu eserlerden bazıları bir ilim hazinesi olan *Mesnevî*'yi layıkıyla anlamak ve bazıları da Mevlânâ'nın düşünceleri çerçevesinde belli bir sisteme kavuşan Mevlevîliğin adabını izah etmek için yazılmıştır. Bu eserlerden on yedisi manzum ve on altısı da manzum-mensur olarak yazılmıştır. Bu eserlerden üçü *Mesnevî* ve Mevîliğe kaynaklık etmiş, ikisi *Mesnevî* seçkisidir, sekizi *Mesnevî* şerhidir, üçü *Mesnevî* sözlüğüdür, beşi *Mesnevî* naziresidir ve diğer kalan eserler de Mevlevîlik, Mevlânâ ve *Mesnevî* hakkındadır.

Kaynaklar

ANKARAVÎ, İ. R., *Nisâbü'l-Mevlevî*, (çev. Tâhirü'l-Mevlevî), (haz. Yakup Şafak-İbrahim Kunt), Tekin Kitabevi, Konya 2005.

AZAMAT, N., “İbrâhim Gülşenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, TDV Yayınları, Ankara 2000, s. 301-304.

AZÎZÎ, H., “Gülşen-i Tevhîd/Şerh-i Manzûm-i Müfredât-i Mesnevî-i Ma'nevî”, *Peyk-i Nûr*, Tahran 1378, s. 130-35.

BAGCI, N., “Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, *Akademik ve Düşünce Dergisi*, C. 2, S.6, 2019, s. 592-637.

BAHŞ-İ EDYÂN VE İRFÂN, “Çelebi Ârif”, *Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C.19, Merkez-i Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran 1390, s. 374-75.

BEŞİRGENCÎ, Z., “Risâle-i Sepesâlâr”, *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 19, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 25.

CEYLAN, S., “Seyyid Burhâneddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları,, Ankara 2009, s. 56-58.

CEYLAN, S., “Şems-i Tebrîzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları,, Ankara 2010, s. 511-16.

ÇELİK, İ., “Abdurrahman Hâlis Tâlebânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. EK-2, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 581-82.

ÇIPAN, M., “İbrâhim Şâhidî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları,, Ankara 2010, s. 273-74.

ÇOBAN, A., *Cezire-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûkü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014.

DEFTERYÂN, S. M., ve Ferd, S. A. A. M. ve Âscerdî, M. R., “Tahlîl-i Sebki-i Şerh-i Sürûrî”, *Faslnâme-i Tahasusî-i Sebkinâsi-i Nazm ve Nesr-i Fârsî*, C. 10, S. 3, Tahran 1396, s. 265-280.

DEĞİRMENÇAY, V., “Sultan Veled”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, Ankara 2009, s. 521-22.

DEĞİRMENÇAY, V., *Ulu Ârif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2017.

DÖNER, N., *Ahmed-i Rûmî'nin Dakâyıku'l-Hakâyık Adlı Eserinin Tefsir Açısından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004.

FÜRÛZÂNFER, B., *Mevlânâ Celâleddîn*, (çev. Ferudun Nafiz Uzluk), MEB Yayınları, Ankara 1963.

GERDFERÂMERZÎ, A. S., “Bahâeddin Sultân Veled”, *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 4, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 659-60.

GÖLPINARLI, A., *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.

GÖLPINARLI, A., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983.

GURÛH-İ FELSEFE, “Bahâeddin Muhammed Veled”, *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C. 4, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 170-71.

GÜLEÇ, İ., “Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2004, s. 159-179.

HÂLİS, A., *Kitâbü'l-ma'ârif fî şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, Rıza Efendi Basmahanesi, İstanbul 1284.

HAMER, A. C. M., “Ahmed-i Rûmî, Şâ'ir-i Gonnâm-i Silsile-i Mevlevîyye”, (çev. Muhammed Cevâd Şems), *Ma'ârif*, Kazvîn 1375, s. 424-448.

KARA, A., *Hazîni'nin Tesellâu'l-Kulûb'u: Metin ve inceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2014.

KARA, M., “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, Bursa 2011, s. 1-22.

KARÂGÖZLÛ, A. R. Z., “Se Mesnevî ez Sultan Veled”, *Neşr-i Dâniş*, Tahran 1378, s. 1-3.

KARAHALİLOVİÇ, N., “Nüsha-i Hattî-i Şerh-i Sürûrî ber Mesnevî-i Ma'nevî der Kitâbhâne-i Gâzî Hüsrev Bîg-i Sârâyov”, *Gerhumât-i Encümen-i Tervîc-i Zebânî ve Edeb-i Fârsî-i İrân*, Zencân 1392, s. 1-7.

KOCATÜRK, S., *Gülşehrî ve Feleknâme*, Kültür ve turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

KONUR, H., *İbrahim Gülşenî (Hayatı, Eserleri, Görüşleri)*, Doktora Tezi, İzmir 1998.

KUNT, İ., *Hasan-i Zarîfî'nin Mesnevî Şerhi Kâşîfu'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2015.

KUNT, İ., *Hazînî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya 2002.

KURTULUŞ, R., "Ma'ârif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 271-72.

KÛTÎ, S., "Cezire-i Mesnevî" *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C.6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 272.

KÛTÎ, S., "Kâşîfu'l-Esrâr ve Matlaü'l-Envâr", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C.6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 681.

KÜÇÜK, H., "Sultan Veled ve Ma'ârif Adlı Eseri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.19, 2007, s. 427-451.

MA'SÛMÎ, B., "İdrîs-i Bitlisî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C.6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 77.

MA'SÛMÎ, B., "Velednâme", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C.6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 894.

MUHAMMEDÎ, R., "Menâkıbü'l-'ârifîn", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 823.

MÛSEVÎ, M., ve Hüçetü'l-İslâmî, R., "Sultan Veled ve Hilâfet-i Ū Pes ez Mevlânâ", *Mutâla'ât-i İrfânî*, S. 11, 1389, s. 201-226.

NEVŞÂHÎ, Â., "Sevâkıbu'l-Menâkıb-i Evliyâullâh: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (çev. Necdet Tosun), S. 14, Ankara 2005, s. 697-707.

ÖNGÖREN, R., "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 441-48.

ÖZ, Y., *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Doktora Tezi, Ankara 1996.

ÖZKAN, M., "Gülşehrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.14, TDV Yayınları, Ankara 1996, s.250-52.

RESÛLÎ, A., "Dekâ'iku'l-hakâ'ik", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 385

RESÛLÎ, A., "Dekâ'ikü't-tarîk", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânâtûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 386.

REŞNÛZÂDE, B., “Abdülkâdir-i Belhî”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s.584.

REŞNÛZÂDE, B., “İntihânâme”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s.131-132.

REŞNÛZÂDE, B., “Nisâbü'l-Mevlevî”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s.867.

REŞNÛZÂDE, B., “Rebâbnâme”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s.409.

REŞNÛZÂDE, B., “Sevâkıbü'l-Menâkıb-i Evliyâullâh”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Fârsî der Ânatûlî ve Bâlkân*, C. 6, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran 1384, s. 263.

RİYÂHÎ, M. E., *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

SAFÂ, Z., *Târîh-i Edebiyât Der İran*, C. 3, İntişârât-i Firdevsî, Tahran 1369, s. 448-86.

SEBÛT, E., “Tirmizî Burhâneddîn Hüseyin Muhakkık”, *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, C.7, Bünyâd-i Dâiretü'l-ma'ârif-i İslâm, Tahran 1393, s. 124.

SEFERCİOĞLU, M. N., “Kaytaz-zâde Nâzım'ın Rûh-i Mecrûh'unda Mevlânâ ve Mevlevîlik”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, İstanbul 2011, s. 177-188.

SEYYİD ABDÛLKÂDİR-İ BELHÎ, *Esrâr-i Tevhîd*, (çev. Neşen Çağıl), Pan Yayıncılık, İstanbul 2014.

SİNSOYSAL, B., *İbrahim Gülşeni'nin Türkçe Divanındaki Tasavvufî Kavramlar Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017.

SİPEHSÂLÂR, F., *Menâkıb-i Mevlânâ*, (nşr. Halil Ersoylu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

SİPEHSÂLÂR, F., *Risâle der Menâkıb-i Hüdâvendigâr*, (haz. Muhammed Alî Muvvahhid-Samed Muvahhid), Tahran 1391.

ŞEFÎ-Yİ KEDKENÎ, M. R., “Vîjegîhâ-i Ârûzî-i Dîvân-i Sultan Veled”, *Meccele-i Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî-i Dânişgâh-i Terbiyet*, S. 62, Tahran 1378, s. 7-15.

ŞEMS, M. C., “Ahmed-i Rûmî”, *Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C. 7, Merkez-i Dâiretü'l-Mu'ârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran 1375, s. 44-45.

ŞEMS-İ TEBRÎZÎ, *Makâlât-i Şems-i Tebrîzî*, (nşr. Ahmed Hûşnivîs), Neşr-i Atâî, Tahran 1349.

ŞEYH AHMED-İ RÛMÎ, *Dekâikü'l-Hakâik*, (haz. Muhammed Rıza Celâlî Nâilî-Muhammed-i Şîrvânî), Çâphâne-i Zer, Tahran 1354.

ŞİMŞEKLER, N., “Ferîdun Sipehsâlâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları,, Ankara 2009, s. 260.

ŞİMŞEKLER, N., *Şâhidî İbrâhîm Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı Tenkitli Metin-Tahlil*, Doktora Tezi, Konya 1998.

TANRIKORUR, Ş. B., “Mevlevîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 468-475.

TAŞDELEN, S., *Musannifek Alaaddin Ali b. Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si ile İlgili Risâlesi*, Doktora Tezi, Konya 2007.

TAYİBÎ, S. M. ve Sadrâî, R., “Mu'arifi ve Nakdî be Kohenterîn Şerh-i Câmi'-i Mesnevî ez Mustafa Sürûrî”, *Pejûheşhâ-i Nakd-i Edebî ve Sebksînâsî*, S. 1, 1396, s. 153-184.

TEMİZ, E., “Hasan-i Zarîfî'nin Mesnevî Şerhî Kâşifu'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 2, 2019, s. 759-761.

TEMİZ, M. E., *Halîlî ve Tuhfetu'l-Uşşak adlı Mesnevîsi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2015.

TOPÇU, M., *Işknâme, Tırâşnâme, Risâle-i Âfâk u Enfus*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.

UYGUR, A., *Ahmad-ı Rûmî, Dakâyık Al-Hakâyık*, Doktora Tezi, İstanbul 1993.

VELED, B., *Ma'ârif*, (nşr. Bediüzzamân Fûrûzânfer), Tahran 1333.

VELED, S., *İbtidânâme*, (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), Konya Turizm Derneği, Konya 1976.

VELED, S., *Maarif*, (çev. Meliha Anbarcıoğlu), MEB Yayınları, İstanbul 1991.

VELED, S., *Sultan Veled Dîvânı*, (çev. Veyis Değirmençay), Damavend Yayınları, İstanbul 2014.

YAŞARAOĞLU, M. K., “Musannifek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları,, Ankara 2006, s. 293-40.

YAZICI, T., “Ahmed-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları,, Ankara 1989, s. 131-132.

YAZICI, T., “Arif Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, TDV Yayınları,, Ankara 2009, s. 363-64.

YAZICI, T., “Menâkıbü’l-‘ârifîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 114-15.